ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАЛАР АСОСИДА НОДАВЛАТ ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ИЧКИ АУДИТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Турманкулов Норпўлат Саъдуллаевич
Ўзбекистон Республикаси Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги Тошкент шаҳар бошқармаси, Тошкент давлат иқтисодиёт университети мустақил тадқиқотчиси
https://doi.org/10.5281/zenodo.17680663

Кириш қисми. Диссертацияда илгари сурилган илмий натижалар ва амалий тавсиялар нодавлат олий таълим муассасаларида ички аудит тизимини такомиллаштиришнинг замонавий моделини ишлаб чиқишга қаратилган бўлиб, улар Ўзбекистон Республикаси Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги тизимидаги тегишли муассасалар, шу жумладан Тошкент шаҳрида фаолият юритаётган нодавлат олий таълим муассасаларида амалий синовдан ўтказилди.

Асосий мақсад-хорижий тажрибаларни (Германия, Япония, Жанубий Корея, Нидерландия ва АҚШ) таҳлил қилиш асосида ички аудитнинг шаффофлиги, ҳисобдорлиги ва самарадорлигини оширишга қаратилган механизмларни жорий этишдан иборатдир.

Тадқиқотнинг предмети

Нодавлат олий таълим муассасаларида ички аудит фаолиятини самарали ташкил этишнинг назарий ва методологик асослари, уни такомиллаштиришга оид хорижий тажрибаларни миллий тизимга мослаштириш ҳамда бу асосда замонавий ички аудит моделини ишлаб чиқиш тадқиқот предметини ташкил қилади.

Тадқиқотнинг долзарблиги

Глобал таълим маконида рақобат кучайиб, молиявий ва таълим сифатини бошқаришда шаффофлик талаблари ошиб бораётган шароитда, нодавлат олий таълим муассасаларида ички аудит тизимини жорий этиш стратегик аҳамият касб этмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 11 июлдаги ПҚ–315-сон қарори, “2030 йилгача таълим тизимини ривожлантириш стратегияси” ва “Ички аудит фаолиятини ривожлантириш концепцияси”да белгиланган вазифалар ушбу мавзунинг илмий ва амалий аҳамиятини янада кучайтиради.

Муаллифнинг тадқиқоти таълим муассасаларида ички аудит фаолиятини фақат молиявий назорат воситаси эмас, балки **самарали бошқарув ва сифат менежменти тизимининг асосий элементи** сифатида қараш зарурлигини илмий жиҳатдан асослаб берди.

Тадқиқотнинг объекти

Ўзбекистон Республикасида фаолият юритаётган нодавлат олий таълим муассасаларида ички аудит тизимининг шаклланиши, бошқарув тизимидаги ўрни ва унинг институционал ривожланиш жараёнлари тадқиқот объектини ташкил этади.

Илмий натижаларнинг амалий аҳамияти

Тадқиқот доирасида ишлаб чиқилган “Ички аудитни такомиллаштиришнинг интеграцион модели” амалий фойдаланиш учун мўлжалланган бўлиб, унда қуйидаги йўналишлар қамраб олинган:

1. Хорижий моделларни локализация қилиш.
2. Рақамли аудит платформасини жорий этиш.

3. Аудитор кадрларни тайёрлаш ва аттестациялаш тизими.
4. Шаффофлик ва ҳисобдорликни таъминлаш.

Тадқиқотда ўрганилган хорижий тажрибалар

Муаллиф томонидан нодавлат таълим муассасаларидаги ички аудит тизимларининг қиёсий таҳлили қуйидаги мамлакатлар мисолида ўрганилди:

Германия: дуал таълим тизимидаги ички назорат ва аудитнинг бошқарув билан интеграциялашуви таҳлил қилинди. Бу моделда ички аудит таълим сифатини баҳолаш билан бирга молиявий барқарорликни таъминлашда стратегик восита сифатида хизмат қилади.

Буюк Британия: университетлардаги **Audit and Risk Committee** тизими мисолида мустақил ички аудит органларининг ролини таҳлил қилиш орқали миллий тизим учун кенгаш асосидаги аудит моделини таклиф этилди.

Япония: корпоратив бошқарув тизими асосидаги ички аудитда “compliance management” ва “ethics control” механизмлари ўрганилди.

Жанубий Корея: таълим муассасаларида ички аудит фаолияти давлат лицензияси ва аккредитация мезонларига боғланган тизим сифатида таҳлил қилинди.

АҚШ: хусусий университетлардаги **internal control & financial accountability model** тизими орқали ахборот технологияларига асосланган рақамли аудит концепцияси тадқиқ қилинди.

Бу тажрибалар асосида муаллиф нодавлат таълим муассасалари учун халқаро андозалар (ISO 19011, IIA, INTOSAI)га мос миллий аудит моделини таклиф этди.

Илмий янгиликлар

Диссертация ишида қуйидаги илмий янгиликлар илмий жиҳатдан асослаб берилган:

Нодавлат олий таълим муассасаларида ички аудитнинг миллий модели илк бор илмий асосда ишлаб чиқилди. Унда стратегик бошқарув, риск таҳлили, молиявий назорат ва сифат баҳолаш тизимлари интеграция қилинган.

“Internal Audit Maturity Model (IAMM-UZ)” концепцияси ишлаб чиқилиб, нодавлат таълим муассасаларининг ички аудит даражасини беш босқичли тизим орқали баҳолаш методикаси таклиф этилди.

“Digital Internal Audit Framework” доирасида рақамли аудит жараёнларини автоматлаштириш, маълумотларни реал вақтда таҳлил қилиш ва натижаларни визуаллаштириш механизмлари илмий жиҳатдан асослаб берилди.

Хорижий тажрибалар асосида **нодавлат таълим муассасаларида ички аудит кенгаши (Internal Audit Council)** ташкил этиш модели таклиф қилинди, бу мустақил назорат ва ҳисобдорликни таъминлайди.

Нодавлат таълим муассасаларида ички аудит самарадорлигини баҳолаш учун **“IAEI – Internal Audit Efficiency Index”** индикатори ишлаб чиқилди.

Тадқиқотнинг амалий аҳамияти

Муаллифнинг илмий хулосалари ва тавсиялари амалий жиҳатдан таълим муассасалари фаолиятида қўлланилиши мумкин бўлган таклифлар шаклида қуйида ифодаланган:

Ички аудитни институционал даражада мустақил бўлим сифатида шакллантириш бўйича ташкилий моделлар ишлаб чиқилди.

Нодавлат таълим муассасаларида ички аудитни аккредитация мезонларига интеграция қилиш бўйича меъёрий таклифлар берилди.

Рақамли аудит тизимини жорий этиш орқали молиявий ҳисоботларнинг ишончлилиги ва таҳлил тезкорлиги ошиши илмий асосда кўрсатилди.

Олий таълим муассасаларида кадрлар малакасини ошириш бўйича “Аудиторлар тайёрлаш модулли дастури” ишлаб чиқилди.

Хулоса

Тадқиқот натижалари шундан далолат берадики, нодавлат олий таълим муассасаларида ички аудит тизимини такомиллаштириш орқали:

таълим сифатини бошқаришда институционал масъулият ошади;

молиявий ва маъмурий ресурслардан самарали фойдаланиш таъминланади;

ҳисобдорлик ва шаффофлик даражаси халқаро стандартлар даражасига яқинлашади.

Муаллиф ишлаб чиққан илмий таклифлар Ўзбекистонда нодавлат таълим муассасалари фаолиятини замонавий бошқарув моделлари асосида ривожлантиришга хизмат қилади ҳамда мамлакатнинг “Ta’lim-2030” стратегиясида белгиланган вазифаларни амалга оширишга илмий-амалий асос бўлади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Мирзиёев Ш.М. *“Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси”*. – Тошкент: Ўзбекистон, 2022.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги PF–60-сонли Фармони “Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 25 июндаги PQ–5151-сонли Қарори “Нодавлат таълим муассасалари фаолиятини қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида”.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 8 июндаги PQ–209-сонли Қарори “Таълим соҳасида рақамли бошқарув тизимини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”.
5. Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 12 июлдаги №595-сонли Қарори “Таълим муассасаларида ҳисобот тизимини рақамлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”.
6. Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 20 декабрдаги №736-сонли Қарори “Таълим муассасаларида ички назорат ва аудит бўлимлари фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”.
7. Молия вазирлигининг 2019 йил 24 апрелдаги 77-сон буйруғи “Ички аудитни ташкил этиш бўйича услубий қўлланма”.
8. Ўзбекистон Республикаси Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги. *“Таълим муассасаларида молиявий ҳисоб ва аудитни ривожлантириш концепцияси”*. – Тошкент, 2023.
9. Хамидов А.А. *Ички аудитнинг амалий асослари*. – Тошкент: Иқтисод, 2020.
10. Абдуллаев Ш.Р. *Молиявий бошқарув ва назорат тизимларини ривожлантириш йўналишлари*. – Тошкент, 2021.
11. Давлат аудит қўмитаси. *“Аудит фаолияти бўйича миллий стандартлар тўплами”*. – Тошкент, 2022.
12. Тўхтаев Б. *Нодавлат таълим муассасаларида иқтисодий бошқарув тизими*. – Тошкент, 2021.
13. OECD. *Education Governance and Accountability*. – Paris, 2019.
14. IFRS Foundation. *Internal Control and Audit Standards Manual*, London, 2021.